

**TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ PEDAGOJİ VE DİDAKTİK BİLİMİNİN
ÖNCÜLERİNDEN SELİM SABİT EFENDİ****SELİM SABİT, ONE OF THE PIONEERS OF CONTEMPORARY PEDAGOGY AND
DIDACTIC SCIENCE IN TURKEY****Dr. Bilal YILDIRIM**Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi
Anabilim Dalı, Hatay, Türkiye

e-posta: byildirim@mku.edu.tr / ORCID ID: 0000-0002-4660-0904

Mehmet YILMAZ

Millî Eğitim Bakanlığı

e-posta: girayhan80@gmail.com / ORCID ID: 0009-0006-4311-1474

Öz

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında öğretmenlik, öğretim üyeliği, yöneticilik ve komisyon üyeliği gibi birçok görevde bulunan Selim Sabit Efendi (1829-1910), bunun yanı sıra eğitim ve öğretimle ilgili birçok eser kaleme almıştır. Eğitim ve öğretimle ilgili bu deneyim ve eserleri, düşünürle ilk çağdaş Türk pedagoğ kimliğini kazandırmaktadır. Bu araştırmada Selim Sabit Efendi'nin Türkiye'deki eğitim ve didaktik biliminin gelişimine yaptığı katkıları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla düşünürün Öğretmenlerin el kitabı anlamına gelen "*Rehnuma-i Muallimin*" adlı eseri doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Bu analiz ve incelemelerden elde edilen tespitler ve sonuçlar şunlardır: *Rehnuma-i Muallimin* kitabı, okul kuruluş sistemleri, sınıf ve şube tasnifi, ders içeriği ve derslerin düzenlenmesi, ilkokuma yazma öğretimi, yönetmelikler, okul yönetimi, eğitim-öğretim yöntemleri ve öğretmen niteliklerini kapsayan didaktik bir eserdir. Ayrıca eğitim programının birçok unsurunu da içermektedir. Bu kitap, öğretimle ilgili "*usûl-i cedid*" (yeni yöntemler) ve genel öğretim ilkeleri açısından Türkiye'nin ilk didaktik (öğretim bilimi) kitabı olarak kabul edilebilir. Ayrıca *Rehnuma-i Muallimin* kitabı, öğretim ilke ve yöntemleri, eğitimde program geliştirme, eğitim programları ve öğretim ve eğitimde ölçme ve değerlendirme gibi ders içeriklerini de içerdiği için, eğitim programları ve öğretim disiplini ile çağdaş eğitim programlarının öncülü olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, tüm bu katkılarıyla çağdaş Türk eğitimcileri arasında öncü rolüyle dikkat çeken Selim Sabit Efendi, Rönesans'ın etkisiyle o dönemde Avrupa'da popüler olan pedagojik bilgileri Osmanlı'ya aktarmak ve uygulamada liderlik etmekle öne çıkmaktadır. Kitabın en önemli sınırlılığı ise Doğu ve Batı'nın sentezini yansıtan, yerel ve küresel dengeye önem veren, özgün bir pedagojik ve didaktik model sunamamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Programları ve Öğretim, Rehnuma-i Muallimin, Didaktik Bilim, Türk Pedagoğlar, Müfredatın Öncüleri, Selim Sabit Efendi.

Abstract

In the last century of the Ottoman Empire, Selim Sabit Efendi (1829-1910), who held various positions such as teacher, manager, and commission member, also wrote many works related to education and training. These experiences and works related to education and training make him the first contemporary Turkish pedagogue. The aim of this research is to uncover Selim Sabit Efendi's contributions to the development of education and didactic science in Turkey. To achieve this purpose, the author's work titled "*Rehnuma-i Muallimin*" (in short: *Rehnuma*) which means "Teacher's Guide" in English, has been examined through document analysis technique. The findings and conclusions derived from these analyses and examinations are as follows: *Rehnuma-i Muallimin* is a didactic work that covers school organization systems, class and subject classification, content and organization of courses, primary literacy teaching, regulations, school management, educational and teaching methods, and teacher qualifications. It also includes many elements of the education program. This book can be considered as Turkey's first didactic (teaching science) book in terms of teaching new methods and general teaching principles. Additionally, the book *Rehnuma-i Muallimin* contains course contents such as teaching principles and methods, curriculum development in education, curriculum and instruction, and measurement and evaluation in education. It can be regarded as

the precursor to the discipline of curriculum and instruction and contemporary curricula. Ultimately, Selim Sabit Efendi, through these contributions, garnered attention for his pioneering role among contemporary Turkish educators by transferring pedagogical knowledge, which was popular in Europe at that time under the influence of the Renaissance, to the Ottoman Empire and playing a leading role in its implementation. The most significant limitation of the book is its inability to present a unique pedagogical and didactic model that reflects the synthesis of the East and West and takes into account the local and global balance.

Keywords: Curriculum and Instruction, Rehnuma-i Muallimin, Didactic Science, Turkish Pedagogues, Pioneers of the Curriculum, Selim Sabit Efendi.

Giriş

Eğitim ve öğretim, birlikte var olan iki temel pedagoji kavramıdır. Bunlardan eğitim (terbiye), öğretimi (talim) de kapsayan daha üst bir kavramdır. Bu anlamda eğitim bilimi, teorisi ve uygulaması olan bir disiplindir. Bu disiplinin uygulama boyutu öğretim süreci olarak ifade edilebilir. Disiplin anlamında eğitim, terbiye olgusunun teorik boyutunu oluştururken; öğretim ise, bunun yaşamın belirli bir kesitinde (yıl, dönem, sömestr), belirli bir mekânda (okul, sınıf), planlı (program) ve belge (diploma, karne, sertifika) ile sonuçlanan kısmıyla ilgilidir (Sönmez, 2009). Aslında eğitimin, yaşayan birey davranışlarına dönüşmesi, yani bir anlamda ete-kemiğe bürünmesi olan öğretim çok önemli bir disiplindir. Bu disiplin, didaktik bilim, öğretim bilimi, talim, tedris veya usûl-ü tedris (Akyüz, 2021) gibi isimlerle anılmaktadır. Ülkemizde eğitimin kapsamı içinde kaybolmuş görüntüsü veren öğretim bilimi (didaktizm), aslında eğitimin tamamlayıcı ögesidir. Eğitimin kapsayıcı ve bazen de kutsanan amacı ve kapsamı (Cevizci, 2011), eğitime dair fikir, düşünce ve görüşleri gerçek yaşama taşıyan didaktik bilimin anlaşılmasını geciktirmiştir. Bu gecikmenin maliyeti ise, eğitim sisteminin sadece teorik olarak anlaşılması ve bunun uygulama boyutunun etkisiz ve verimsiz kalmasıdır. Dolayısıyla Türk Eğitim Sistemi (TES)'in teorik ve uygulama boyutlarıyla bütünsel olarak etkili ve verimli olması bakımından öğretim disiplini olan didaktik sürecin anlaşılması önemlidir.

Uzun yıllar kendi kendine yeten eğitim sistemine sahip olan toplumumuz (Akyüz, 2021), son iki asırdır eğitim dahil birçok disiplini ithal etmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da eğitimle ilgili bütün kavram ve kelimelerde olduğu gibi öğretim kavramı da Avrupa kökenli "didaktik" kelimesine dayandırılır. Bu anlamda didaktik kelimesi, eğitimin pratik sürecinde bilgi ile öğrenciyi eşleştirmek için kullanılan yol, yöntem ve teknikleri (uygulamaları) ifade eder. Öğretim süreci, aslında insanlar arasında bir etkileşim olduğu için didaktik süreç öğretmen ile öğrenci arasındaki bilgi alışverişi olarak da açıklanabilir (Hesapçioğlu, 1998). Bu ilişkide öğretmen "öğretici" ve öğrenci ise "öğrenen" konumundadır. Bu ikisi arasındaki ilişkiyi düzenleyen bilim de öğretim bilimi, yani didaktizm (Oğuzkan, 1985) olarak ifade edilebilir. Aslında insanoğlunun yaşamıyla eş olan öğretim kavramının, Batı pedagojisi eksenindeki tarihi geçmişi, Erasmus (1469-1536), Ratke (1571-1635) ve Comenius'a (1592-1671) dayandırılır. Elbette Aydınlanma filozofları Rousseau, Locke, Kant ve Pestalozzi'nin de büyük katkısı vardır (Hesapçioğlu, 1998). Öğretim bilimi anlamında didaktizmin bilimsel miladı, Comenius'un 17. yüzyılda kaleme aldığı 'Didaktika Magna' "Büyük Didaktik" (Çırak, 2020: 41) adlı eserine dayandırılmaktadır. Bundan asırlar öncesinde Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd başta olmak üzere birçok İslam filozofunun çocuk eğitimindeki öğretim ilkelerine rağmen (Aruç, 2004) bu eser milat kabul görmektedir.

Batı pedagojisindeki bu kavramsal gelişmenin sonucunda bağımsız bir disiplin olma yoluna giren didaktik bilim, Osmanlı'ya ancak 19. yüzyılda yansımıştır. Ancak bu gecikme, anlam ve kapsam olarak değil, kavramsal bakımından ele alınmalıdır. Yoksa

daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı Devleti, Selçuklu'dan miras aldığı eğitimi sürekli geliştirerek uzun yıllar kendi kendine yeten bir eğitim sistemine sahipti. Bu sistemde öğretim (didaktik), ayrı bir kavram olarak değil, eğitim (terbiye) ile birlikte ele alınır ve talim veya tedris olarak adlandırılırdı (Akyüz, 2021). Bu terbiye ve talim ikilisinin dengesi, İslam'ın "ilim ve amel dengesi" içinde değerlendirilmelidir. Osmanlı eğitim sisteminde öğretim bilimi anlamında didaktik bilimin bağımsız bir disiplin olarak görülmesi 19. yüzyıla denk gelir. Bu noktada Osmanlı aydınlatmasını başlatmak üzere bir devlet politikası olan Avrupa'ya öğrenci veya uzman gönderme politikasının büyük bir etkisi vardır. Nitekim, Selim Sabit Efendi başta olmak üzere birçok düşünür (Gençoğlu, 2020), Avrupa'ya gittiklerinde didaktik gibi kavramları ülkemize getirmişlerdir. Selim Sabit Efendi, eğitim meclisi üyeliği, rüştiye okulları daire müdürlüğü, teftiş ve denetim meclisi başkanlığı ile Darülmüallimîn'de hocalık (Ata, 2009) gibi birçok görevde bulunmuştur. Düşünür, eğitimle ilgili yaptığı görevler ve yazdığı eserlerle çağdaş Türk pedagojisinin öncüsü olarak kabul edilir. Nitekim düşünürün 1870'te kaleme aldığı Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eseri (Şanal, 2003), çağdaş anlamda ilk Türkçe didaktik eser olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada, Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eseri üzerinden Türk Eğitim Sistemi'nin çağdaş bir yapıya kavuşması, modern bir sistem haline gelmesi ve öğretim (didaktik) bilimine yaptığı katkılar, eğitim programı çerçevesinde analiz edilmiştir.

Genel amacı, Selim Sabit Efendi'nin, Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eseri üzerinden Türkiye'de didaktik biliminin gelişmesi, eğitim ve öğretim teorisinin gelişmesi ile eğitim programlarına yaptığı katkıları analiz etmektir. Bu genel amaca uygun olarak, nitel paradigma ekseninde yürütülen çalışma derleme yöntemiyle yürütülmüş olup, doküman analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışma paradigmasına uygun olarak, veri kaynakları ilgili belgelerden (dokümanlardan) elde edilmiştir. Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn adlı eserine yönelik olarak seçilen bu belgeler, "belge tarama" yöntemine uygun olacak şekilde belirli ölçütlere göre seçilip taranmıştır. Yıldırım ve Şimşek'in (2013) belirttiği gibi, belgesel tarama veya doküman inceleme tekniğine uygun olarak, kapsamı belirlenen belgeler (eserler, dokümanlar), ilgili bilimsel kitap ve makaleler, ulusal veya uluslararası kongrelerde sunulup basılmış bildirimler ile yine konuyla ilgili akademik tezlerden oluşmaktadır. Belge tarama yöntemi ve doküman analiz metoduna (Sönmez ve Alacapınar, 2016; Karasar, 2009) uygun olarak, bu belgeler; bilimsel olma, tahrifata uğramamış olma, birinci elden ulaşılabilirlik olma ölçütlerine göre seçilmiştir. Seçilen bu belgeler, çalışmanın amacına uygun olarak taranmış, betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Yorumlardan hareketle elde edilen sonuçlar, bilimsel makale formatında metin haline getirilerek sunulmuştur.

1. Didaktik Bilim ve Selim Sabit Efendi

1.1. Kavramsal Çerçeve ve Tarihi Gelişim

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde sıfat olarak, "öğretici" ve isim olarak da "eğitim bilimi, öğretim yöntemlerini ele alan bilgi, öğretim bilgisi" (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde ifade edilen didaktik kavramı, Latince "öğretmek" manasında 'didaskain' kelimesinden türetilmiştir. Eğitim ile ilişkilendirildiğinde "öğretmek, "öğreti", "ders", gibi kelimelerin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Hesapçioğlu, 1998). Anlam olarak didaktik, "öğretici kişi" anlamında ve tane tane tarif ederek öğretmek (dikte etmek) biçiminde tanımlanabilir (Özçelik, 1998; Hesapçioğlu, 1998). Eğitimde, öğrenciye yol gösterme anlamı da olan didaktik, okul veya sınıfta yürütülen planlı, düzenli ve programlı aktiviteleri (Büyükdüvenci, 2001) olarak da anlaşılabilir. Didaktik, okuldaki formal eğitim çerçevesinde ele alındığında, girdi, süreç ve çıktı gibi üç aşamadan oluşan bir sistemi (Açıkgöz, 2003) de ifade edebilir. Öğretmen, öğrenci, kitap (müfredat) ve yöntem

öğelerinden oluşan didaktik (öğretim), bilimsel anlamda ise ders bilimi şeklinde ele alınabilir. Bu anlamda didaktik (öğretim) bilim, İngilizce 'deki "Instruction" ve Osmanlıcadaki "usulü tedrisiye" ile çağdaş eğitim literatüründeki öğretim ilke ve yöntemlerinin karşılığıdır (Akpınar, 2017). Günümüzdeki çağdaş eğitim literatüründe ise, öğretim kavramı, eğitim kelimesinin altında yer alan ve daha çok uygulama, yeterlilik, pratik ve beceri geliştirmeyi ifade eden bir kavramdır. Bu anlamda ise didaktik bilim, öğretim kuramları, modelleri, stratejileri, yöntem ve tekniklerini kapsayan "genel öğretim ilke ve yöntemleri" dersi başlığı altında yer almaktadır.

1.2. Türkiye'de Didaktik Bilimin Tarihi Gelişimi ve Selim Sabit Efendi

Türkiye'de didaktik bilimin tarihi, eğitim bilimlerinden ayrı ele alınmaz. Çünkü eğitim ve öğretim (talim ve terbiye) hep beraber olmuş, birbirini tamamlayan iki kavramdır. Aralarındaki fark, eğitimin daha teorik, kapsamlı, teorik ve randomize süreçleri içermesi; öğretimin ise daha dar kapsamlı, planlı, uygulama ve yöntemi çağrıştırmasıdır (Demirel, 1999). Dolayısıyla aslında Türkiye'de öğretim biliminin (didaktik bilim) gelişimi, genel eğitimin gelişim seyri içerisinde olmuştur. Konu bu şekilde ele alındığında, bir bütün olarak TES'in tarihi çok eskilere dayandırılmaktadır. Daha sonraları Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde uzun yıllar kendi kendine yeten bir eğitim sistemi vardı (Akyüz, 2021). Eğitim ve öğretimin amaç, kapsam, içerik ve sunumunu kapsayan bu yeterliliğin felsefi ve düşünsel temeli ise Kur'an ve Sünnetten ilham almaktaydı. Son yüzyıl sayılmazsa Osmanlı eğitim sistemi, okulöncesinden yükseköğretime kadarki bütün kademeleri kapsayan, içerik olarak dini ve dünyevi bilgileri içeren özgün bir yapıdaydı. Bu eğitimin insan profilini ifade eden felsefi veya uzak hedefi (Sönmez, 2009), "İnsan-ı Kâmil" idi. Öğretim (didaktik) ise, kitap takibine dayanan teori ağırlıklı olsa da medrese yöntemleri olarak bilinen tümdengelim (dedüktif) yöntem ağırlıklı genellikle ezber, tekrar, yazma, soru-cevap, mütalaa ve münazara gibi metotlardı (Demir, 2017). Bu yöntemlerin ortak noktası (birkaç istisna), İdealist felsefeye uygun, öğretmen ve kitap merkezli dikte ederek, öğrencinin not tutmasına dayanmaktaydı (Türk, 2009). Tabii ki bu öğretim usulleri, okul türüne göre değişmekte olup, tıp, astronomi ve askeri eğitimde gözlem ve uygulamaya da yer verilmekteydi. Bunun en tipik örneği, İbrahim Hakkı'nın Doğru ve Batı bilimlerini sentezlediği, gözlem, gezi ve uygulamalı öğretim yaklaşımıdır (Kazar, 2010). Ancak bunun gibi istisnai durumlar hariç, "medreselerde tümdengelim temelli, kitap bitirme, takrir şeklindeki didaktik usuller oldukça yaygındı" (Tarhan, 2012: 22).

Batı'da manastır ve Doğuda medreselerin, İdealist felsefeye uygun, teorik, öğretmen ve kitap merkezli aktarıma dayalı didaktik yaklaşımı, Rönesans'la değişmeye başlamıştır. Rönesans'ın Batı yaşam tarzında yol açtığı değişim, kısa sürede eğitim ve öğretime de yansımış, bugün çağdaş olarak nitelendirilen birçok didaktik yöntemin temelleri atılmıştır. Bu akım çok uzun olmayan bir süreçte Osmanlı'ya da yansyarak, didaktik ve epistemolojik bir ayrışmayı ifade eden mektep ve medrese ikilemine yol açmıştır. Avrupa'ya giden öğrenciler, Avrupa basınıını izleyen aydınlar ve sonrasında değişimi benimseyen yöneticilerin de ön ayak olmasıyla, Osmanlı'da yeni didaktik usuller görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden 18. yüzyıl eğitim alanındaki reformlarla anılır. Bu dönemde, diğer birçok yenilik gibi, yeni müfredat, araç-gereç ve didaktik metotlar okullara girmiştir (Yoluk, 2010: 13). Bu dönemde Ahmet Cevdet Paşa'nın hazırladığı 1851 tarihli Darülmualimin nizamnamesinde de Usul-i İfade ve Talim adında bir ders yer almıştır. Bu Osmanlı'daki ilk didaktik bilim dersi olabilir. Yine 1874'te Darülmualimin-i İbrahim Sıbyan'da ve 1869'da Darülmualimat'ta "Usul-i Talim" dersi konulmuştur. Aynı dönemde Takvim-i Vekayi'de 1870'de yayımlanan "Ulum ve Funun" başlığı altında, "İlm-i Terbiye-yi Etfal" adıyla yayınlanmış bir makalede, eğitim bilim olarak ilk kez kayıtlara geçmiştir. İlginç olan, Usul-i Talim" dersinin içeriğinin, bugünkü çağdaş öğretim

ilke ve yöntemleri dersiyle büyük benzerlik göstermesidir. Bu derste, günümüzde de kabul gören genel öğretim ilkeleri, bireysel öğretim, karma yöntem gibi daha sonra Selim Sabit Efendi'nin eserlerinde de rastlanan didaktik ilke ve yöntemlere yer verilmiştir (Türk, 2009: 271-272).

Görüldüğü gibi, Osmanlı'da uzun yıllar geleneksel şekilde sürdürülen eğitimde, yeni usuller adıyla bugünküne benzeyen didaktik usullere yer verilmesi 18. yüzyıla rastlamaktadır. Birçok yönetici, aydın, gazeteci ve düşünürün katkısıyla gerçekleşen bu durum, esas olarak Batı (Avrupa) kaynaklı transferlere dayanmaktadır. Avrupa'nın didaktik bilim başlangıcının, Comenius'un 17. yüzyılda kaleme aldığı 'Didaktika Magna' (Büyük Didaktik) olduğu (Çırak, 2020: 41) düşünüldüğünde, Osmanlı'da didaktik bilimin çok geç olmayan bir zamanda başladığı belirtilebilir. Bunda, dönemin reform taraftarı yöneticileri ile Selim Sabit Efendi gibi çağdaş eğitimi savunan aydınların da payı büyüktür. Aşağıda Selim Sabit Efendi'nin çağdaş didaktik anlayışına detaylı biçimde yer verilmiştir.

1.3. Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn Adlı Eserinin Didaktik Perspektiften Analizi

Çağdaş Türk didaktik biliminin öncülerinden olan Selim Sabit Efendi'nin eğitim ve öğretim ile ilgili katkı ve görüşlerinden önce, hayatına bakmakta yarar vardır. Çünkü bir düşünürün fikir ve görüşlerinde, onun hayat macerasının büyük izleri vardır. Tanzimat Devri Osmanlı eğitimcilerinden olan Selim Sabit Efendi, 1829'da Edirne Vize'de doğmuştur. Medrese eğitiminden sonra, 1851'de Daru'l Muallimin'e girmiş ve 1855'te mezun olmuştur. 1857'de Paris'e Türk Osmanlı menşeli öğrencilere Türkçe öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Düşünürün daha sonra çağdaş didaktik bilime dair dile getireceği görüşleri, bu görev (1857-1861) sırasındaki gözlem ve deneyimlerinden oluşmuştur (Aşıkoğlu, 1995: 116). Selim Sabit Efendi, yurda döndükten sonra, o dönemdeki değişim ve reform rüzgârının da etkisiyle, eğitimde yeni usuller olması gerektiğini düşünen aydınların başını çekmiştir. Selim Sabit Efendi, öğretmenlik, öğretim üyeliği, memurluk, yöneticilik, çeşitli komisyon üyelikleri gibi çok ciddi bir eğitim deneyimine sahiptir. Bu deneyimin sonucu olarak birçok eser (Miyaru'l-Ke'lam, Muhtasar Hesab, Elifbay-ı Osmani, Muhtasar Coğrafya, Muhtasar Tarih-i Osman, Muhtasar Sarf-ı Osmani) kaleme alan Selim Sabit Efendi'nin didaktik bakımdan en dikkat çeken eseri ise, 1870'te yazdığı Rehnüma-i Muallimin (Öğretmenlere Rehber) kitabıdır (Şanal, 2003). Eğitimle ilgili oldukça çeşitli ve zengin bir deneyim kazandıracak yaşından sonra Selim Sabit Efendi, 5 Ocak 1911 tarihinde Sarıyer'deki evinde vefat ederek Eyüp'te, Kaşgarî Dergâhı yakınlarında bulunan aile kabristanına defnedilmiştir (Gökçe, 2007).

Rehnüma-i Muallimin kitabı, her şeyden önce o dönemde popüler olan eğitimde yeni yöntemleri öne çıkararak, öğretmen adaylarını ve öğretmenleri, klasik medrese eğitimi zihniyetinden çıkararak, yeni yöntemleri kullanmaya teşvik etmek amacıyla yazılmıştır (Turan, 2007). Buradan anlaşılan, Selim Sabit Efendi'nin eğitimde idealist felsefeden ziyade, o dönemin temel dinamiklerinden olan hümanizm ve dolayısıyla natüralist felsefeden etkilendiğidir. Bu etkinin yansıması olarak da Selim Sabit Efendi, Osmanlı eğitimindeki etkisizlik ve verimsizliği daha çok yöntemle ilişkilendirmektedir. Buna çözüm olarak da "Usûl-i infirâdiyye, usûl-i içtimâiyye ve usûl-i mütekebile" şeklinde sınıflandırdığı yöntemlerden bahsetmektedir. Düşünür, o dönemde Avrupa'da Rönesans'la filizlenen "öğrenci merkezli" akıma benzer şekilde, rastgele veya yaşa göre sınıf oluşturma yerine, yaş ve seviye sınıfları önermektedir. Ayrıca bu sınıflarda sıra düzenine önem veren düşünürün, Avrupa'da yaygın olan okul ve sınıf tipinden etkilendiği görülmektedir. Bu bakış açısı, Selim Sabit Efendi'nin eğitiminde etkin olmayı, sadece yöntemlerle ilgili görmediği, şekil ve görüntüye de önem verdiği şeklinde belirtilebilir. Bu

ise, daha sonra çağdaşlaşmayı, kıyafet, şekil ve yaşayış biçimini kapsayan topyekûn bir değişimle ilişkilendiren Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi akımların batılılaşma görüşlerini (Mardin, 2015) çağrıştırmaktadır.

Selim Sabit Efendi'nin Rehnuma-i Muallimin kitabında, matematik dersinde aritmetikte dört işlem ve basit problemlerin parmak veya hububat taneleriyle yapılmasını, coğrafya derslerinde harita ve küre kullanılmasını, harita çizdirilmesini önermektedir (Gökçe, 2007). Öğretim sürecinde materyal kullanımıyla ilgili olan bu öneriler, Selim Sabit Efendi'nin didaktik biliminde materyal, araç ve gerecin önemine vakıf olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Aslında bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü eğitimde materyal kullanımı neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir (Ergin, 1998). Selim Sabit Efendi, ilkokulda yaptığı görev sırasında, o dönem için oldukça yeni ve önemli sayılan hesap tahtası, küre ve harita kullanması, öğretimde materyal kullanımına verdiği önemi göstermektedir (Turan, 2007).

Selim Sabit Efendi, bir yönüyle didaktik bilimi ve bir yönüyle de programı çağrıştıran "Rehnuma-i Muallimin" kitabında, öğretmen niteliklerine de değinmiştir. Düşünürü göre, öğretmen yirmi beş yaşından genç olmamalı, edep sahibi, sabırlı, şefkatli, olgun ve iyi ahlâklı olmalıdır. İlkokul öğretmenliği için kadınlar tercih edilmelidir. Çünkü çocukların ilk muhatabı anne ve dadıdır. Ayrıca kadınlar daha merhametli olup, küçük çocuklarla daha iyi iletişim kurabilirler (Altın, 2013: 205). Selim Sabit Efendi, ilkokul öğretmen adaylarının sahip olması gereken nitelikleri şu şekilde sıralamaktadır (Şanal,2003; Haktanır, 2006):

- Türkçeyi güzel konuşmak,
- Ahlâklı olmak,
- Merhametli ve şefkatli olmak,
- Sabırlı ve geniş yürekli olmak,
- Adaletli olmak,
- Kin ve garaz beslememek,
- Hatır, gönül, iltimas kabul etmemek.

Selim Sâbit Efendi, öğretmenlere, öğrencilerin aile ve gelişimiyle ilgili notlar tutmaları gibi çeşitli önerilerde (TDV, 2009; Haktanır, 2006) bulunmaktadır. Düşünürün bu görüşlerinde Rönesans'ın etkileri ile mensubu olduğu İslam medeniyetinin etkilerini görmek mümkündür. Çünkü Selim Sabit Efendinin sıraladığı nitelikler ile birçok İslami eserde sıralanan öğretmen vasıfları (Aruç, 2004; Akpınar, 2017) büyük benzerlik göstermektedir. Rönesans'ın Selim Sabit Efendi'nin sıraladığı niteliklere etkileri ise, öğrencinin kimlik, ilgi ve yeteneğinin eğitimde dikkate alınması, öğretimde bilimsellik, onun kişiliğine saygı gösterilmesi, okulun çocuklar için çekici hale getirilmesi (Dağdelen, 2013; Haktanır, 2006) şeklinde ifade edilebilir.

Sonuç

Selim Sâbit Efendi'nin Rehnuma-i Muallimin kitabı, ihtiva ettiği usûl-i cedit (yeni yöntemler) itibarıyla, Türkiye'nin ilk didaktik bilim (öğretim bilim) kitabı sayılabilir. Çünkü bu eser, günümüzdeki "program ve öğretim", "öğretim ilke ve yöntemleri" ve "özel öğretim yöntemleri" gibi çeşitli isimlerle okutulan didaktik ders içeriği ile büyük benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan, Selim Sabit Efendi, gözlem, okuma ve deneyimlerine dayanarak sadece öğretim ilke ve yöntemlerine değil, okul kuruluş sistemleri, sınıf ve şube tasnifi, derslerin içeriği ve düzenlenmesi, ilk okuma yazma öğretimi, yönetmelikler, okul yönetimi, eğitim-öğretim metotları ile öğretmen nitelikleri gibi birçok eğitim ve öğretim konusuna değinmiştir. Bütün bunlar, Selim Sâbit Efendi'nin

yaşadığı dönemin değişim dinamiklerinden etkilenmiş ve bu etkiyi eğitim ve öğretimin bütün boyutlarına yansıtmış bir pedagog ve didaktik bilim insanı vasfını hak ettiği şeklinde değerlendirilebilir. Bundan dolayı, Selim Sâbit Efendi'nin yazdığı birçok kitap içinde en çok dikkat çeken olan Rehnuma-i Muallimin kitabının ona "eğitimci" veya "öğretim bilim" vasfını kazandırdığı belirtilebilir.

Selim Sâbit Efendi'nin yazdığı Rehnuma-i Muallimin kitabı, yukarıda belirtildiği gibi eğitim ve öğretimin birçok boyutuna temas etmiştir. Ancak bunlardan başka Rehnuma-i Muallimin kitabında yer alan öğretime dair, ilke, yöntem ve modeller, bu kitabı "Eğitim Programları ve Öğretim" (EPÖ) disiplini ile de ilişkili kılmaktadır. Çünkü kitap içeriği, günümüzdeki EPÖ disiplini ve bu disiplinin önde gelen dersleri olan, "öğretim ilke ve yöntemleri", "eğitimde program geliştirme", "eğitim programları ve öğretim" ve "eğitimde ölçme ve değerlendirme" gibi derslerin içeriklerini de ihtiva etmektedir. Bu yönüyle, Rehnuma-i Muallimin kitabı sadece bir didaktik bilim (genel öğretim bilimi) kitabı veya eğitim programlarının uygulama kısmını da içeren bir "öğretim" kitabı değildir. Rehnuma-i Muallimin kitabı, topyekûn eğitimi oluşturan; sistem, süreç, plan, program, öğretim ve öğretmen gibi konulara da değinen bir didaktik kitap ve EPÖ disiplininin öncülü olarak da sayılabilir. Bütün bu katkılarıyla çağdaş Türk eğitimcileri arasında öncü rolüyle dikkat çeken Selim Sâbit Efendi'nin baskın işlevi, Avrupa kaynaklı çağdaş pedagojik bilgileri Osmanlı'ya aktarmak ve bunların uygulanmasında öncü rol üstlenmektir. Bu çerçevede, Selim Sâbit Efendi'nin ortaya koyduğu Rehnuma-i Muallimin kitabının, daha çok fikir, felsefe ve bilgi ithaline dayalı olduğu; dönemin eğitimle ilgili sorunlarına yine ithal çözümler önerdiği ve bu yönleriyle de Türkiye'ye uygun, Doğu ve Batı sentezini yansıtan, milli ve küresel dengeyi gözetken özgün bir eğitim modeli koyma konusunda sınırlı kaldığı değerlendirilebilir. Çünkü Topçu'nun (2016) perspektifinden bakıldığında, küresel yönleri olsa da kültürel ve milli yönleri baskın olan eğitim, ithal edilemez, ancak ve ancak yerli dinamiklerle üretilir.

Kaynaklar

- Açıkgöz, Ü. K. (2003). *Etkili Öğrenme ve Öğretme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Akpınar, B. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme*. Ankara: Data Yayınları.
- Akyüz, Y. (2021). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2021*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aruç, N. Y. (2004). *İbn-i Rüşd'ün Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Aşkoğlu, N. (1995). Selim Sabit ve Rehnümâ-yı Muallimîn Adlı Eserindeki Eğitim Görüşleri. *Diyanet İlmî Dergi*, 31(4), 119-120.
- Ata, B. (2009). Selim Sabit Efendi'nin Okul Tarihi İnşası. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 377-392.
- Büyükdüvenci, S. (2001). *Eğitim Felsefesine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cevizci, A. (2011). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çırak, A. (2020). Jan Ámos Komenský'nin Eğitim Sisteminin Özellikleri Üzerine: Bir Eğitim Tarihi Çalışması. *Journal of Universal History Studies*, 3 (1), 39-52.
- Dağdelen, S. (2013). *Selim Sabit Efendi'nin Nahv-i Osmani Adlı Eserinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demir, H. (2017). Osmanlı İlk Dönemi Medreselerinin Kuruluş Süreci ve Arap Dilinin Öğretimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 614-622.
- Demirel, Ö. (1999). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ergin, A. (1998). *Öğretim Teknolojisi İletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gençoğlu, M. (2020). Osmanlı Devleti'nde Yurtdışı Eğitimin Öncüleri (1830-1839). *ESOGÜ Tarih Dergisi*, 3(2), 6-22.
- Gökçe, H. (2007). *Selîm Sâbit, Miyârü'l-Kelâm: Metin, İnceleme, Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Haktanır, A. E. (2006). *Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn Adlı Eserinin Öğretim Teknikleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hesapçioğlu, M. (1994). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazar, M. (2010). Erzurumlu İbrahim Hakkı Hayatı, Kişiliği, Eserleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 333-350.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzkan, F. (1985). *Orta Dereceli Okullarda Öğretim-Amaç, İlke, Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim Programları ve Öğretim-Genel Öğretim Yöntemi*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Sönmez V. & Alacapınar F.G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2009). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şanal, M. (2003). Selim Efendi'nin Öğretim Yöntemleri ile Ödül ve Ceza Vermeye İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Milli Eğitim Dergisi*, 158, 1-4.
- Tarhan, M. (2012). *Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- TDV (2009). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Turan, M. (2007). *İlköğretim 1. Sınıf Türkçe Dersi İle Okuma Yazma Programında Uygulanan Ses Temelli Cümle Yönteminin Uygulamadaki Etkililiği*. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Türk, İ. C. (2009). Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 267-291.
- Topçu, N. (2016). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoluk, M. E. (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalı.

Yoluk, M. E. (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı.